

ЗНАЧЕНИЕ И РОЛЯ НА ПОЛИТИЧЕСКИТЕ МАВЗОЛЕИ В СЪВРЕМИЕТО

Александра Иванова

Висше строително училище „Любен Каравелов“

Резюме: Значимостта и присъствието на мавзолеите в съвремие то се потвърждават от тяхната история и генезис. Голяма част от тях се поддържат и посещават от много хора, а строителството им е утвърдена културна практика. Настоящият труд изследва количеството, състоянието и принадлежността на политическите мавзолеи, построени през XX и XXI век във всички краища на света, с цел да спомогне за по-доброто разбиране на същността на този културен феномен.

Ключови думи: политически мавзолеи, културно наследство.

Въведение. Мавзолеите на XX и XXI век

Мавзолеите са важна част от историята на човешката цивилизация като свидетелство за значението на личности, променили хода на историята и оставили трайна следа в паметта на поколенията след тях. Тяхната роля в съвремие то е пряко свързана с механизмите на колективната памет на обществото. Значимостта и присъствието на мавзолеите в наши дни се потвърждават от факта, че голяма част от тях се поддържат и посещават от много хора, а строителството на нови мавзолеи продължава и през XXI век, което може да се третира като утвърдена съвременна културна практика (Мавзолей на Ясер Арафат в Рамала, 2008 г.; Мавзолей на Антонио Агостиньо Нето в Луанда, 2012 г.; Мавзолей на семейство Бхуто в Ларкана, обновен през 2011 г., и др.).

История и генезис на мавзолеите

Още от времето на египетските пирамиди може да се проследи стремежът за увековечаване на паметта на починали владетели, които дори след смъртта си не трябва да споделят участието на обикновените хора. За целта са построени безчислено количество смайващи въображението сгради, които да приютят телата на великите и по този начин да осигурят пътя им към отвъдното. Архитектурата на мавзолеите се унаследява и развива във времето през съществуващите културни, религиозни, социално-политически и архитектурни традиции в съответните географски райони по света. Пугаченкова, един от водещите изследователи на архитектурата в Централна Азия,

открива генезиса и приемствеността на централноазиатските мавзолеи във вътрешната предислямска архитектура, по-специално в храмовете на огъня (чартак) и в погребалните павилиони (кед), свързани със зороастрийските погребални мемориални ритуали [1]. На базата на проучвания, извършени чрез анализ на сателитни данни, Магли разкрива [2], че мавзолеите на императорите и на някои членове на кралското семейство от китайската династия Западен Хан представляват грандиозен ансамбъл от гробници, покрити с огромни земни могили и разпръснати в покрайнините на съвременния Сиан в Китай. Техният генезис може да се проследи от световноизвестния мавзолей на първия император на Цин, който е царувал непосредствено преди Хан, а те от своя страна задават формата и стила на много по-късните мавзолеи от династията Сун. Екип изследователи от Сибирския държавен университет извършва културно-семиотичен анализ на архитектурните особености на индийските мавзолеи, създадени по време на управлението на Моголите [3]. Анализът на артефактите и философската интерпретация на знаците и изображенията на индийските мавзолеи помага на авторите да разберат уникалните особености на индийския ислям. Нещо повече, екстериорът и интериорът на мавзолеите на Великия Могол предоставят на поклонниците визия и ръководство за постигане на Рая. По подобен начин се развива архитектурата на мавзолеите в Индия. Тяхното строителство започва след пристигането на мюсюлманите като завоеватели на субконтинента в самия край на XII век. Според руския изследовател Потабенко [4] мавзолеите в Индия се установяват като напълно ново явление: дотогава там изгаряли покойниците, а пепелта хвърляли във водата. В оформлението на култовите ислямски постройки се допуска декорация само от орнаменти и текстове от Корана. Заради отсъствието на характерната пластика, която фактически превръща индуските храмове в скулптури, мюсюлманската архитектура се откроява с по-голяма тектоничност и геометрична прецизност на силуета. Независимо от взаимната отчужденост между индуисти и мюсюлмани и понастоящем, ислямските паметници никога не са били подложени на разграбване или разрушение, а са предмет на национална гордост и значим ресурс за туризма (мавзолей на султан Илтутмиш, Хумаюн, „Тадж-Махал“ и много други).

Генезисът на архитектурната композиция на модерните мавзолеи понякога може да се открие далеч назад във времето, с преки препратки към многочислените гробници на Древен Египет (Долината на царете), пирамидите на Джосер, Хеопс, както и към гробниците в антична Европа и Древния изток. Според Уилям Флеминг култът към

личността на героя започва с Александър Велики през елинистичния период (323 – 146 г. пр. Хр.) и продължава с царете, които го наследяват в различните части на неговата обширна империя [5]. В тяхна памет се издигат прекрасни храмове и монументи, възвеличаващи не боговете, а конкретни личности, прославили даден народ – монарси или военни герои. Като пример Флеминг посочва известния Мавзолей в Халикарнас на цар Мавзол, от чието име идва и самото понятие „мавзолей“. Традицията, възникнала през елинизма, продължава да се развива по време на управлението на император Август и неговите наследници в Рим. Флеминг посочва ролята на римските императори като *pater patriae*, или „бащи на страната си“, които след смъртта си заслужават почитта на целия народ. За да останат в паметта на следващите поколения ролята и общественото им значение, храмове в чест на Август, Траян, Хадриан и др. са построени в стила на гръцките храмове или етруските гробни съоръжения на централни места в Рим.

От началото на човешката история различните общества и култури са строили гробници и мавзолеи, за да съхранят останките на хора, променили съдбата на цели народи. Тези гробове съществуват до днес не само като места на памет за различни народи, но и успешно обслужват политическите нужди на следващите държавни управления. Гуендолин Лейк проследява развитието на политическите гробници, като посещава и изследва 18 от 24-те мавзолея, разгледани в нейната книга, които са построени през XX и XXI век [6]. Тя изследва какво привлича поклонниците към тези места, как те придават смисъл и защитават безсмъртието на човека и как историята се отбелязва чрез тези структури. Лейк обикаля земното кълбо, изследвайки мемориалните места на комунистически лидери като Владимир Ленин, Мао Дзедун, Хо Ши Мин и Ким Ир Сен; и на бащите – основатели на нови нации, включително Зиаур Рахман в Дака, Мохамед Али Джина в Карачи, Чан Кай-ши в Тайпе и Сун Ят-Сен в Нанкин.

В могилната култура на Европа, включително по нашите земи (Долината на тракийските царе и много други), човешките останки, заедно с множество артефакти, като оръжия и бижута, помагат на историците да изследват характера на групата и какво я свързва с нейните наследници. Лейк прави сравнение с начина, по който културните практики, бележещи началото си от зората на човечеството, продължават да живеят и днес, когато става дума например за личните вещи на Кемал Ататюрк, открито изложени в мавзолея му и благоговейно съзерцавани от съвременните турци. Лейк също така споделя, че посещенията ѝ в Мавзолея на Ататюрк ѝ

напомнят за разграничението, направено от виенския архитект Адолф Лоос (1870 – 1933), между архитектурата, която служи на живите, и тази, която служи на мъртвите. В разсъжденията си тя се позовава Лоос, според когото само архитектура, лишена от необходимостта да изпълнява практически и следователно банални цели, може да се стреми към статут на произведение на изкуството.

Методология на изследването

Настоящото изследване извършва самостоятелно проучване чрез свободен за достъп интернет източник на Уикипедия¹, за да установи количеството, състоянието и принадлежността на политическите мавзолеи, построени през XX и XXI век (от 1900 до 2020 г.) във всички краища на света. С цел изследването да кореспондира максимално с поставените задачи, са изведени няколко критерия, които да фокусират вниманието върху значението на съвременните политически мавзолеи във връзка с българския опит и нагласи към паметта за неотдавнашното ни социалистическо минало.

Критерии на подбора:

- В изследването са представени мавзолеи, построени в памет на политически лидери, „бащи на нацията“ и национални герои, като не са взети предвид тези, посветени на религиозни водачи или на канонизирани от определена религиозна общност лица.
- Мавзолеите на отделни личности, построени на територията на общи военни мемориали (например Долината на падналите близо до Мадрид, където е погребан генералисимус Франко), в религиозни храмове или в наследствени семейни гробници не са взети предвид, с оглед интереса към поклонението, свързано с конкретна съвременна личност, която е останала паметна в историята на своите сънародници и съответно в нейна чест са били построени самостоятелни сгради в градска среда или върху извънградски терени.
- Към изследването не са причислени новопостроените или реставрираните мавзолеи на личности от отминали исторически периоди (починали преди 1900 г.).
- Мавзолеите са построени с държавни средства или средства от фондации, основани в тяхна част.

Резултати

Резултатите от направеното проучване на интернет ресурсите са представени в табличен вид по-долу (вж. таблица 1), като показват местонахождението, принадлежността на мавзолеите, състоянието и

числеността им, когато става въпрос за няколко, построени в една и съща държава.

Произход и брой на мавзолеите: Количественият анализ, направен на базата на зададените критерии, определя 32 мавзолея, които отговарят на всички поставени изисквания. Анализът показва, че като териториално разпределение 22 от тях са построени на азиатския континент (в изследването Турция е причислена териториално към Азия), пет са разположени в Африка, четири – в Европа, и един – в Латинска Америка.

Състояние на мавзолеите: Повечето от съвременните мавзолеи (28 от 32) са добре поддържани и редовно посещавани от множество хора. Напълно разрушените или нефункциониращи мавзолеи (реконструирани за други цели), построени, за да обслужват култа към определена личност в посочения исторически период, са четири. Във всички тях след промяната на политическия режим, поддържащ култа, тленните останки на лидерите са препогребани на други места или кремирани, а сградите са разрушени или реконструирани и пригодени за други цели. Както може да се види в представената таблица, разрушени са Мавзолеят на Г. Димитров в София и общият Мавзолей на Д. Сукхбаатар и Х. Чойбалсан в Улан Батор. Реконструирани, но запазени за посещение са Мавзолеят на К. Готвалд в Прага и Мавзолеят на Й. Б. Тито в Белград.

Таблица 1. Произход, численост и състояние на съвременните мавзолеи

Произход	Мавзолей	Брой
Афганистан	Ахмед Шах Масуд Захир Шах Абдур Рахмад Хан	3
Ангола	Антонио Агостиньо Нето	1
Азербайджан	Хюсеин Джавид	1
Бангладеш	Шейх Муджибур Рахман Зиаур Рахман	2
България	Георги Димитров	1 Разрушен през 1999 г.
Гана	Кваме Нкрума	1
Египет	Саад Заглул	1
Иран	Рухола Хомейни	1
Китай	Мао Дзедун Сун Ятсен Юан Шикай	3
Куба	Че Гевара	1
Мароко	Мохамед V	1
Монголия	Дамдин Сукхбаатар Хорлоогийн Чойбалсан	1 Разрушен през 2005 г.

Палестина	Ясер Арафат	1
Пакистан	Мохамед Али Джина Алама Мохамед Икбал семейство Бхуто	3
Русия	Владимир Ленин	1
Северна Корея	Ким Ир Сен и Ким Чен Ир	1
Сърбия	Йосип Броз Тито	1 Реконструиран
Тайван	Чан Кай-ши Чанг Чинг-куо	2
Тунис	Хабиб Бургиба	1
Турция	Мустафа Кемал Ататюрк Аднан Мендерес Сюлейман Демирел	3
Филипини	Фердинанд Е. Маркос	1
Чехия	Клемент Готвалд	1 Реконструиран

Дискусия

Независимо от обстоятелството, че Азия е най-големият по численост и територия континент, фактът, че близо 70% от мавзолеите са построени там, може да подкрепи тезата, че мавзолеите са устойчива културна, политическа и архитектурна традиция, най-вече присъща на азиатските страни.

Видовете погребения в мавзолеите са от различен тип – въпреки че преобладава обичайното погребение в саркофаг, в някои от мавзолеите балсамираните тела на съответните личности са изложени на показ. Кенотафът, по-рядко срещан, е по-особен вариант на погребение, тъй като реално мавзолеят не съдържа тленните останки на личността, на която е посветен [7]. Като пример за подобна практика от интернет ресурсите може да се разгледа Президентският център – музей на Фердинанд Е. Маркос, разположен в Батак, Северен Илокос, който е място на кенотафа на бившия президент на Филипините.

Резултатите от направеното интернет проучване показва, че функциониращите към момента мавзолеи с тела, балсамирани по споменатия начин, са по-рядко срещани и затова ще бъдат изброени поименно: Мавзолеят на Ленин в Москва, строен в периода 1924 – 1930 г.; Мавзолеят на Ким Ир Сен и Ким Чен Ир в Пхенян, 1972 г.; Мавзолеят на Хо Ши Мин в Ханой, 1975 г., и Мавзолеят на Мао Дзедун, 1976 г.

Поклоненията пред мумиите способстват за „оживяване“ на спомена за починалите личности и могат да се съпровождат от определени държавни и обществени ритуали. Според южнокорейски изследователи Мавзолеят на Ким Ир Сен и Ким Чен Ир е далеч от процеса на промените в севернокорейското общество и е разглеждан

като неизменно място за почитане на паметта на двамата лидери, докато продължи да се поддържа севернокорейският режим [8]. Посещението в „Двореца на слънцето“ в Пхеняня изисква преживяване или най-малкото, демонстрация на скръб към починалите лидери по определен от протокол начин. М. Банаскевич разглежда дали посещението на Мавзолея на Ленин може да се възприеме като част от т.нар. „тъмен туризъм“, вид туризъм, свързан основно с памет за болка, смърт, страдание, бедствия и т.н. [9]. Изследването ѝ, посветено на мавзолея на Червения площад, е част от общ труд „Наследството на смъртта“, който проследява смъртта като един от феномените с нарастващо значение в съвременното общество, адаптирани и наследени така, че да отговарят на нуждите на туристическата индустрия. В Мавзолея на Ленин в Москва строг протокол на посещението няма, но се съблюдават тишина, уважително отношение и определен ред при влизането. През мавзолея ежеседмично преминава огромен поток туристи, съответно е определена такса за вход и има сувенирни магазини в близост.

Интересно е да се отбележи наблюдението, че всички мавзолеи са изложени на показ балсамирани тела са свързани с държавни политики, обслужващи комунистически или социалистически режими в Азия или Източна Европа, настоящи или вече отминали. Този въпрос предвиждаме да бъде развита в бъдеще във връзка с необходимостта от по-разширено и задълбочено изследване.

Заклучение

Представеното изследване е малка част от по-голям труд, посветен на темата за предназначението, устойчивостта и бъдещето на съвременните мавзолеи. Направените към момента проучвания се стремят да допринесат за по-доброто разбиране на този интригуващ и съпътстващ историята на човечеството феномен. Прави впечатление, че Мавзолеят на Георги Димитров в София е първият от съвременните мавзолеи, заличен от градската среда, и съответно има основание да бъде разгледан като пример за съдбата на „нежеланото наследство“ от предходно политическо управление. Дискусията около значението на мавзолеите в наши дни цели да спомогне за формирането на стратегия относно бъдещето на социалистическите паметници в България, тъй като и те са спомен за политически режим, който съвременното общество би предпочело да забрави. Тези паметници се извисяват централно в София, Пловдив и много други населени места и местности у нас. Българското общество има ангажимент да реши отговорно тяхната участ в качеството им на „нежелано наследство“ от социалистическия режим, което в повечето случаи е изоставено на произвола на съдбата във всички краища на страната ни.

Благодарности

Изследването е част от научноизследователски проект на ВСУ „Любен Каравелов“ „Пространство – среда – архитектура – изкуство – опазване“, осъществен благодарение на съдействието на МОН.

Бележки

¹ **Wikipedia**. List of mausolea. <https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_mausolea> (31.03.2022).

Reference/Литература

1. **Pugachenkova, G.** Architectural Genesis of the Mausoleum of the Samanids. – In: *ONU*, 1962, No. 2, pp. 17 – 52.
2. **Magli, G.** Royal mausoleums of the western Han and of the Song Chinese dynasties: A satellite imagery analysis. – In: *Archaeological Research in Asia*, 2018, 15, pp. 45 – 54.
3. **Reznikova, K., N. Koptseva, V. Razumovskaya, V. Kirko.** Indian mausoleums as the representatives of the Islamic religion in the era of the Great Mughals. – In: *Proceedings of 4th International Multidisciplinary Scientific Conference on Social Sciences and Arts (SGEM 2017)*, Sofia, Bulgaria, 2017, pp. 19 – 34.
4. **Potabenko, S.** The Mausoleums of India. – In: *Vostochnyi Kurier*, 2019, Issue 1 – 2, pp. 192 – 203.
5. **Fleming, W.** Arts & Ideas. Holt, Rinehart and Winston, New York, 1980.
6. **Leick, G.** Tombs of the Great Leaders: A Contemporary Guide. London: Reaktion Books, 2013.
7. **Crompton, A.** The Secret of the Cenotaph. – In: *AA Files*, 1997, 34, pp. 64 – 67.
8. **Han, S., Y. Kim.** Kumsusan Palace of the Sun as a Heterotopia: Focused on Its Transition Process and Changes in Its Identity. – In: *Journal of Multicultural Society*, 2021, 14 (2), pp. 189 – 217.
9. **Banaszkiewicz, M.** Dissonant heritage and dark tourism at Lenin's Mausoleum. – In: **Frihammar, M., H. Silverman** (eds.). *Heritage of Death: Landscapes of Emotion, Memory and Practice* (1st ed.). London: Routledge, 2017, pp. 79 – 81.

За автора

Александра Иванова е доцент в сферата на изобразителните изкуства в Архитектурния факултет на ВСУ „Л. Каравелов“, София. Професионални интереси: изкуство и изкуствознание, архитектурно моделиране, съвременни изкуства.

За контакт с автора: alexivanova@yahoo.com

SIGNIFICANCE AND ROLE OF POLITICAL MAUSOLEUMS NOWADAYS

Alexandra Ivanova

*University of Structural Engineering and Architecture
“Lyuben Karavelov” – Sofia*

Abstract: The significance and presence of mausoleums nowadays are confirmed by their history and genesis. Many of them are maintained and visited by many people, and their construction is an established cultural practice. This paper examines the number, condition and affiliation of political mausoleums built in the 20th and 21st centuries around the world, in order to help better understand the nature of this cultural phenomenon.

Keywords: political mausoleums, cultural heritage.

About the author

Alexandra Ivanova is an Assoc. Prof. Dr., a lecturer in the field of fine arts at the Faculty of Architecture of University of Structural Engineering and Architecture “Lyuben Karavelov” – Sofia. Professional interests: Art and art history, architectural modeling, contemporary arts.

To contact the author: alexivanova@yahoo.com